

“BONU” ROMANIDA TARIXIY SHAXS-XOJA UBBON SHAXSIYATI TALQINI

Mahliyo Xudoyberdiyeva Ilhomjonovna

Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti 6.1 uzb 21-guruhi talabasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada romanda tasvirlangan Xoja Ubbon ziyoratgohining shifobaxshligi, hozirgi kunda ham muqaddas qadamjo ekanligi, Xoja Ubbon tarixiy shaxs ekanligi haqida tarixiy dalillar asosida fikr yuritilgan.

Kalit soʻzlar: *Maktub, tarixiy shaxs, Xoja Ubbon, Huvaydo, ziyoratgoh, ichki kechinmalar, roman, obraz.*

Iqbol Mirzo— asl ismi Mirzaaliyev Iqboljon Mirzakarimovich. 1967-yil 1-mayda Fargʻona viloyati Bagʻdod tumaniga qarashli Qoʻshtegirmon qishlogʻida ziyolilar oilasida tugʻilgan. Bolaligi haqida eslab shunday deydi: "Oʻqituvchilar oilasi boʻlganidan, tabiiy, kitobga, adabiyotga alohida eʼtibor qaratilardi. Esimda, beshinchida oʻqiyotganimda Sergey Yeseninning “Zamin dargʻasi” (Ustoz Erkin Vohidov tarjimalarida) kitobini yod olganim uchun dadam mukofot tariqasida Qoʻqon shahriga tomoshaga olib borgandi. Oʻsha davrdagi vahimali hikoyalar taʼsiridami, har qalay, xon Oʻrdasi menga juda sovuq va omonat tuyulgan edi. Keyin mavlono Muqimiy uy muzeyiga kirib, tasodifan Charxiy domla bilan uchrashganimiz, u kishining baʼzi soʻzlari, jumladan, “sheʼr nonday tabarruk” deganlarini aniq-tiniq eslayman. Men ilk bor tirik shoir bilan yuzma-yuz turardim, hayajonim zoʻrligidan duduqlanib, gapirolmay qolganim, dadamning hijolat boʻlib kulgani, keyin erkalatib, siz hammadan zoʻr shoir boʻlasiz, deb peshonamdan oʻpgani, kaftining harorati ham yodimda."¹

Bolaligidanoq qalbida adabiyotga muhabbat kurtak otgan ijodkorning dastlabki she'riy to'plami – "Yurakning shakli", so'ngra "Ko'ngil", "Seni sog'inaman", "Qo'shiqlarim" singari she'riy to'plamlari va "Zarb" qissasi, "Bonu" romani chop etilgan. "Zarb" qissasida sportchilar hayoti yoritilgan bo'lsa, 2016-yilda yaratgan "Bonu" romanida asosiy e'tibor undagi ayol obraziga, uning boshiga tushgan qiyinchiliklar-u musibatlarga qanday yechim topganligi, har qanday holatda ham iymoniga sobit turolganligiga qaratilgan va bugungi o'zbek ayollari bilan asar qahramonlari solishtirilgan. Shuningdek, asarda tarixiy shaxslardan Xoja Ubbon, Xoja Huvaydo haqida atroflicha ma'lumot keltirib o'tilgan.

Roman epistolyar usulda yozilgan. "Bonu" romani Bonuning yozuvchiga feysbukdan yuborgan maktublari tarzida boshlanadi. Asar qahramoni Bonu- Buxoro farzandi. "Hayotingni o'zgartirgay bir odam va bir kalom, O'shal inson sen o'zingsan...Endi so'zni top, tamom!"¹. Darhaqiqat, yozuvchi asar mohiyatiga singdirmoqchi bo'lgan asosiy g'oya bu- Matonat! Asarda orzulari olam- Bonu chalingan pes kasali uning hayotini zaharladi, biroq uning bardoshini bukolmadi. Romanda Bonu otasing o'limidan so'ng kasallikka chalinadi. U iloji boricha odamlardan yashirinib yurishga harakat qiladi. O'qish boshlangach, 3-kurs talabalarini o'n kundan so'ng Qoravulbozorga paxtaga olib chiqishadi. Terim paytida Bonuning paxta chanog'i tilgan joylari oqarib ketadi. Bora-bora dog'lar yoyilib a'zoyi badaniga laxtak-laxtak bo'lib tarqaladi... Bonuning bu kasalligidan xabar topgan dekan do'xtirga ko'rsatishni maslahat beradi. Kasallik avj olgan sari Bonu odamovi bo'lib qoladi. Dekandan iltimos qilib shtabda oshpazlik qiladi. Shu yo'l bilan biroz bo'lsada odamlar ko'zidan xolis bo'ladi. Lekin bu hol ham uzoqqa cho'zilmaydi. Yuqori kurs talabari, ayniqsa, ilgari sevgi izhor qilib, rad javobini olgan Ahad degan bola " Bu pishirgan ovqatni biz yemaymiz, ta'bimiz tortmaydi", deb janjal qiladi-yu, yana tinchi buziladi. Ertasi kunidan o'z ixtiyori bilan paxta dalasiga chiqib ketadi...

Bemorni ko'rganda hamma tabib, bemorga ko'ringanda har kim tabib, deganlariday, har kim har xil maslahat beradi. Shunday maslahatgo'ylardan biri

1 Iqbol Mirzodan.

Gulfom xola Qizilqumning odamtopmas bir yerida Xo'ja Ubbon degan avliyoning mozori bor ekanligi, o'sha dargohda qirq kun chilla o'tirib, muolajasini olgan kishi qirq yillik dard-u g'uboridan forig' bo'lishi haqida aytadi. Xolaning bu taklifi go'yo najot yo'li bo'lib ko'rinadi. Qirq kunda tuzalib kelaman, deb qat'iy ishonadi va onasi bilan birgalikda safarga chiqishadi.

...Bu mo'jizakor makon cho'li biyobonning naqd o'rtasida voqe' bo'lib, masjidga o'shab qurilgan xonaqolar, katta-katta, keng va uzun ayvonlardan iborat edi. Shifotalablar nihoyatda ko'p: chollar, kampirlar, erkaklar, ayollar, yigitlar, qizlar, yosh bolalar-hamma toifa bor...Biroviga qarab angladimki, mening dardim xolva, boshqasiga boqib, o'z holimga rahmim keldi...

Quduqni xosiyatli deyishar, uning yoniga savobtalablar un, guruch, moy, tuz kabi zaruratlarni tashlab ketishar, birov u insonlarni ko'rsa ham ko'rmaganga olishi urf ekan. Juma kunlari quduq tubida oy va yulduz yorqin ko'rinar, kim bunga guvoh bo'lib niyatini aytsa, orzusi ushaladi degan gapni ham eshitgandim. Shundan beri quduqqa ixlos uyg'onib, bor ilinjim shunga bog'langan, juma bo'lsayam quduqqa bosh suqib tilak aytardim. Mo'jiza ro'y berib sihat topsamu odamzod yashamaydigan biror ovloqqa tushib, umrimning oxirigacha o'sha yerda yadhab qolishni chin dildan istardim. Iskandarning sartaroshi quduqqa sirini aytsa, men istak-orzularimni unga to'kardim. Cho'kayotgan odam xasga ham yopishadi-ku, to'g'rimi?"¹

Asarda orzulari olam- Bonu chalingan pes kasali uning hayotini zaharladi, biroq uning bardoshini bukolmadi. Kech-yu kunduz Xoja Ubbon dargohida dardiga davo so'raydi, shafolat tilaydi. Quduq boshidagi bobo Xo'ja Ubbon haqidagi rivoyatni aytib beradi.

...Bu xudoning do'sti kofirlarga qarshi jihod e'lon qilgan, qanchadan-qancha g'ayridinlarni iymon qopqasidan ichksri tortgan komil zot edi. Dushmandan chiqqan do'stlar-u do'stdan chiqqan dushmanlar har qancha hiyla qo'llamasin, nayrang qilmasin, avliyoning bir tukiga ham zarar yetkaza olmas, bilaks, ularning kasofati o'zlariga urib, ko'r-u shol, kar-u lol bo'lib, Arsh Egasi qahriga giriftor bo'lardi.

Avliyoga faqat bir vaziyatda- joynamoz ustidagina-ruhi Makkatullohda namoz o'qigani ketib, jismi himoyasiz qolgandagina shikast yetkazish mumkin ekan. Bu sirdan xabardor xotini g'animga bir tizim sadaf marjon evaziga boshpanohini sotibdi. Dushmanlari namoz vaqtini poylab, bostirib kirib, sajdaga ketgan qutlug' boshga qilich sermashibdi. Qibla tomonga dumalab borayotgan boshdan qayoqqa ketayapsan, deb so'rashsa, "Ka'batullohga, do'stimning uyiga ketyapman", deb javob berarkan. Avliyoning boshsiz tanasini olib kelib shu joyga dafn etmoqchi bo'lishganida ergashib kelgan oq tulpori manavi quduq o'rnida bosh egib, ko'zyosh to'kaveribdi-to'kaveribdi. Shu zayl quduq bino bo'lgan ekan.³

Hozirda ham bu muqaddas manzil juda ham tabarruk. Ziyoratgohga asr-asrlardan beri kasallar kelib, sidqidildan Alloh taolodan dardiga shifo so'raydi, albatta, Alloh ularning dardiga shifo beradi. Ushbu dargohdagi quduq suvi g'oyatda shifobaxshdir. Yil o'n ikki oy ushbu ziyoratgohda turli irqqa mansub bemorlar kelib ma'lum muddat shu yerda yashashadi.

Xoja Ubbon maqbarasi haqida bizgacha kam ma'lumotlar yetib kelgan. Hazrati Xoja Ubbon vafoy yili 724. Buxoro shahridan Gazli tomon yigirma to'rt kilometr borib, chap tomon burilsangiz va yana o'n kilometr yurgandan so'ng cho'lining o'rtasida avliyo hazrat Xoja Ubbon ziyoratgohlari namoyon bo'ladi. Xo'ja Ubbon to'g'risida akademik Abdulahad Muhammadjonov o'zining „Quyvi Zarafshon sug'orilish tarixi“ asarida ma'lumotlar keltirgan. Xo'ja Ubbon yodgorligida milod boshlarida qo'rg'on istehkomlari va quduq bo'lgan⁴. Xo'ja Ubbon ayrim manbalarda "obbon" tarzida uchraydi. Quduq suvi sho'r va achchiq bo'lib, teri kasalliklariga davo bo'lgan. Ko'plab insonlar ziyoratgohga kelib, ixlos qilib shu joyda vaqtinchalik yashagan va suvdan ichgan va cho'milgan⁴. XIV–XV asrlardan Xo'ja Ubbon ziyoratgoh sifatida shakllangan. Vaqtlar o'tib, yodgorliklar atrofida sag'ana qurilgan va tug' ko'tarilgan. Arxeologlar izlanishlariga ko'ra ushbu hududda miloddan avval 3-4 mingyillikda ovchilar qarorgohi bo'lgani, insonlar chorvachilik bilan shug'ullanib chorva mollari boqilganligini bilish mumkin⁵. Xo'ja Ubbon „suv homiysi“ va „suv qo'riqchisi“ ma'nosi bildiradi. Rivoyat va afsonalarga ko'ra, Xo'ja Ubbon Amudaryo

kema va qayiqchilarining suv vakili va piri, yomg'ir yog'diradigan avliyo bo'lgan. Shu sababli Buxoroda joylashgan suvsiz joylar va ba'zi qishloqlar Oqshih bobo, Sulton Xubbi, Ubbon, Hazrat Xubbin kabi atamalar bilan atalgan⁵. Xo'ja Ubbon qadamjosi bir nechta obidalardan iborat majmua bo'lgan. Ziyoratgoh qudug'i chortoq uslubida pishiq g'ishtdan, yonida xonaqoh va tug'lar mavjud. 1964-yilda Xoja Ubbon ziyoratgohidagi quduq va me'moriy obida buzib yuborilgan. Ammo ko'p vaqt o'tmay, u yerda yangi quduq ochilib, yangi binolar qurilgan, sag'analar ta'mirlangan.

Bu tarixiy shaxs haqida boshqa manbalarda ham ma'lumot mavjud. Masalan, Mavlono Boborahim Mashrab hazratlari ham o'zlarining muxammaslarida:

Qum ichinda Xojayi Ubondin izlab davu,
Kecha yotib erta qilsak orzuyi Nur Ato,
G'o'ta ursak mohi yanglig' chashmayi rahmat aro,
Tun borib,tog' uzra yotib, fajrini qilsak ado,
G'o'ta aylab Nuhdek sayri bixor istar ko'ngul⁶.

deya yuqoridagi fikrimizning ayni dalilini keltirganlar desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. "Xojayi O'bondin izlab davu" deb turli xil joylardan shifotalablarning necha asrlardan buyon kelishini, quduq suvi shifobaxsh ekanligini satrlarda tarannum etadi. Shoir Xoja Ubbonga alohida ehtirom ko'rsatadi.

Roman qahramoni Bonu bolaligidanoq Alloh kalomi va hadisi sharifni tinglab, Xo'jamnazar Huvaydo g'azallarini yodlab, ularning sehr-u jozibasidan bahramand bo'lgan ma'rifatli qiz.Otasidan, bobosidan judo bo'lgach, dard kelsa qo'sha-qo'sha kelar deganlariday uning hayotiga ham oq pes kasali dard ustiga chipqon bo'lib raxna soladi. Ilojsiz qolgan Bonu ko'ngilda dard ko'p, aytarga bir mahram topolmasman, ketarg'a bosh olib cho'llar aro hamdam topolmasman deya kajraftor falak norasozligidan cheklanib, Xoja Ubbon hazratlari dargohidan dardiga davu izlaydi. Zero, Alloh Taolo ham o'z oyatlarida men sabr qilguvchilar bilanman deydi!

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, inson bolasining boshiga musibat yomg‘iri yog‘anda pana qilguvchi aqalli bironta suynachig‘ing qolmaganda ham, eng yaxshi ko‘rgan insonlaring sendan yuz o‘giringanda ham, hayoting zulmatga cho‘mib borayotga qalbingda so‘nggi umid shu’lasini sochuvchi Alloh do‘sti-Xoja Ubbondek avliyolarning borligi bizga berilgan katta boylik elanligini anglaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <http://iqbol-mirzo.narod.ru>>html
2. Iqbol Mirzo. Bonu. Toshkent., "Sharq" 2020.87-bet.
3. Iqbol Mirzo. Bonu. Toshkent., "Sharq" 2020. 92-bet.
4. Rajabov.Q, Muhammadjonova L.Romitan tumani tarixi. Toshkent., "Tafakkur" 2015.64-bet.
5. Bahromov Q, Shodiyeva N. Buxoro tarixiy obidalari geografiyasi. Buxoro."Durdona" 2020. 129-bet.
6. Boborahim Mashrab. Devon. Toshkent., "Adabiyot uchqunlari" 2010. 422-bet.